

Η ΠΟΛΗ ΣΑΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

Κώστας Βουρεκάς

Μάθημα: Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη στον 20ο αιώνα

Διδάσκουσες: Ντ.Βαΐου, Μ.Μαντουβάλου, Μ.Μαυρίδου

9 Οκτωβρίου 2009

1. Εισαγωγή

Ένα αφαιρετικό και απλουστευτικό σχήμα μέσω του οποίου θα μπορούσαμε να περιγράψουμε την λειτουργία της πόλης – επιχείρησης είναι το εξής: σήμερα η κυρίαρχη πολιτική θέλει τις πόλεις να συμμετέχουν σε έναν διεθνή ανταγωνισμό για την προσέλκυση επενδύσεων, επιτελικών λειτουργιών μεγάλων επιχειρήσεων, διεθνών εκδηλώσεων και επισκεπτών. Ο στόχος αυτός εξυπηρετείται με την κατασκευή μεγάλων έργων, γραφειακών χώρων, υποδομών ή και έργων πολιτιστικού χαρακτήρα. Η στρατηγική αυτή έχει σαν γενική αρνητική συνέπεια την αύξηση των αποκλεισμών, την ένταση των κοινωνικών και χωρικών ανισοτήτων και τον διχασμό της πόλης.

Το παραπάνω γενικευτικό σχήμα γίνεται πιο σχετικό λαμβάνοντας υπόψη μια σειρά παράγοντες. Οι πόλεις δεν είναι ίδιες μεταξύ τους, για την ακρίβεια κάθε μία αποτελεί και διαφορετική περίπτωση. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε μια τυπολογία στις πόλεις του κόσμου, η οποία όμως ούτε καθολική είναι ούτε εξαντλητική. Επομένως η στρατηγικές της πόλης – επιχείρησης είναι διαφορετικές, στον βαθμό που και οι ίδιες οι πόλεις διαφέρουν πολλές φορές θεμελιωδώς. Επιπλέον οι πόλεις του κόσμου έχουν μεγάλες διαφορές στην ιστορική τους εξέλιξη ακολουθώντας γενικά διαφορετικές πολιτικές και τρόπους ανάπτυξης σε αντιστοιχία με τις περιφέρειες του πλανήτη, τα κράτη στα οποία εντάσσονται και τη θέση των κρατών αυτών στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας. Ακόμα και στον λεγόμενο ανεπτυγμένο κόσμο, ο τρόπος με τον οποίο απαντήθηκε το ζήτημα της κατοικίας στην περίοδο της αναδιανεμητικής πολιτικής υπήρξε εντελώς διαφορετικός π.χ. μεταξύ της Ελλάδας, της Ευρώπης και των ΗΠΑ και συνεπώς και το υπόβαθρο πάνω στο οποίο εφαρμόζονται οι σημερινές επιχειρηματικές πολιτικές. Τέλος διαφορές μπορούν να εντοπιστούν και στους τρόπους διαχείρισης της πολιτικής της πόλης - επιχείρησης με λιγότερη ή περισσότερη έμφαση στον άλφα ή βήτα παράγοντα, με αποτέλεσμα οι

επιπτώσεις των πολιτικών αυτών να μην είναι πάντα της ίδιας έντασης και ποιότητας.

2. Ο νεοφιλελευθερισμός

Το ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο σύλληψης και εφαρμογής των στρατηγικών της πόλης – επιχείρησης είναι αναμφισβήτητο ο νεοφιλελευθερισμός. Για τις ανάγκες της εργασίας μπορούμε αρχικά να δεχτούμε τον περιεκτικό ορισμό του David Harvey, σύμφωνα με τον οποίο ο νεοφιλελευθερισμός, η πολιτική έκφραση του μονεταρισμού, είναι *«ένα πολιτικό πρόγραμμα για την επανεδραίωση των συνθηκών της καπιταλιστικής συσσώρευσης και της παλινόρθωσης της δύναμης των οικονομικών ελίτ»*. (Harvey, 2007: 45) Ο David Harvey καταλήγει ότι το ουσιαστικό επίτευγμα του νεοφιλελευθερισμού ήταν και είναι η αναδιανομή και όχι η δημιουργία πλούτου και εισοδήματος. Ουσιαστικά πρόκειται για την μετατόπιση από το καθεστώς της «συσσώρευσης μέσω της επέκτασης», στο καθεστώς της «συσσώρευσης μέσω της αφαίρεσης». Με αυτό εννοεί ότι η νεοφιλελευθεροποίηση είναι στην ουσία η επέκταση και η διάδοση στην εποχή μας αυτών των μεθόδων συσσώρευσης που ο Μαρξ είχε θεωρήσει «πρωταρχική» ή «αρχική», κατά τη διάρκεια της ανόδου του καπιταλισμού. (Harvey, 2007: 208) Πέρα από την κλασική μορφή πρωταρχικής συσσώρευσης – την αρπαγή της γης από τους αγρότες – η οποία παρόλα αυτά εξακολουθεί να λαμβάνει χώρα στις χώρες της περιφέρειας, η «συσσώρευση μέσω της αφαίρεσης» έχει τα εξής κύρια χαρακτηριστικά.

Στο πεδίο των κρατικών αναδιανομών, το νεοφιλελεύθερο κράτος ακολουθώντας προγράμματα ιδιωτικοποιήσεων και περικοπές δαπανών που στηρίζουν οικονομικά τον κοινωνικό μισθό, αντιστρέφει την ροή της αναδιανεμητικής πολιτικής, από τις ανώτερες προς της κατώτερες τάξεις αυτή την φορά. (Harvey, 2007: 209-216) Στην ίδια κατεύθυνση και οι πολεοδομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και απέκτησαν λίγο - πολύ αναδιανεμητικό χαρακτήρα στο πλαίσιο του κράτους πρόνοιας, αντικαθίστανται από τις κυρίαρχες απόψεις, που από την δεκαετία του '80 και μετά, αντιλαμβάνονται την πόλη σαν επιχείρηση.

Η νεοφιλελευθεροποίηση συνεπάγεται επίσης αυξημένη στήριξη στις συμπράξεις δημόσιου – ιδιωτικού τομέα, μια πρακτική που εγκαινίασε η Θάτσερ. Έτσι σηματοδοτείται μια μετατόπιση από την κυβέρνηση (ως κρατική εξουσία που ενεργεί αυτοτελώς) στη διακυβέρνηση (σε έναν ευρύτερο σχηματισμό κράτους και σημαντικών παραγόντων της λεγόμενης «κοινωνίας των πολιτών»). Σύμφωνα με τον Harvey *«Σε πολλές περιπτώσεις συμπράξεων δημόσιου – ιδιωτών, ιδίως στο επίπεδο των δήμων, το κράτος αναλαμβάνει το μεγαλύτερο ρίσκο, ενώ ο ιδιωτικός τομέας παίρνει τα περισσότερα κέρδη.»* (Harvey, 2007: 112) Έτσι και η πόλη – επιχείρηση επιδιώκει να λειτουργεί χωρίς τα ελλείμματα που προκαλούν οι κοινωνικές παροχές, με στόχο την μεγιστοποίηση των κερδών του Δήμου και των επιχειρήσεων με τις οποίες ο Δήμος δημιουργεί διάφορων ειδών συμπράξεις.

Τέλος η ιδιωτικοποίηση και εμπορευματοποίηση δημιουργεί νέα πεδία για την κεφαλαιακή συσσώρευση σε τομείς που θεωρούνταν μέχρι στιγμής εκτός ορίων υπολογισμού της κερδοφορίας και ισοδυναμεί με αφαίρεση περιουσιακών στοιχείων από την δημόσια και λαϊκή σφαίρα, στην ιδιωτική σφαίρα και τις προνομιούχες τάξεις. (Harvey, 2007: 209-216) Κατ' αναλογία μεταβολές παρατηρούμε και στη σχέση δημόσιου – ιδιωτικού χώρου της πόλης – επιχείρησης. Οι δημόσιοι χώροι μετατρέπονται άμεσα ή έμμεσα σε ιδιωτικούς και οι δημόσιες υποδομές εμπορευματοποιούνται και ιδιωτικοποιούνται. Η άνοδος του κόστους αποκλείει την πρόσβαση τμημάτων του πληθυσμού, ενώ στον νέο ιδιωτικοποιημένο δημόσιο χώρο εντείνεται ο αστυνομικός έλεγχος ώστε να αποκλείονται κατηγορίες ατόμων και συμπεριφορών.

Η σχέση δημόσιου – ιδιωτικού χώρου στην σύγχρονη πόλη καθίσταται ιδιαίτερα περίπλοκη. Δημόσιος και ιδιωτικός χώρος βρίσκονται καταρχήν σε μια σχέση διαλεκτική: *«σε μία πόλη, η ιδιωτική ιδιοκτησία – και οι αξίες τις οποίες περιέχει – αναγκαστικά καθορίζονται εν μέρει, από τις πρακτικές, τους νόμους και τα νοήματα που καθορίζουν την χρήση της δημόσιας ιδιοκτησίας».* (Mitchell και Staeheli, 2006: 149) Για παράδειγμα στις περιπτώσεις που επιδιώκεται η

«αναβάθμιση» μιας «υποβαθμισμένης» περιοχής μιας πόλης, συνήθως μια σειρά από έργα του δημόσιου τομέα ή συμπράξεων του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, όπως π.χ. ένα πολιτιστικό ή συνεδριακό κέντρο, δίνουν το έναυσμα για την άνοδο της αξίας της ιδιόκτητης γης και συνεπώς για την ανάπτυξη των ιδιωτικών επενδύσεων σε ακίνητη περιουσία στην συγκεκριμένη περιοχή. Το γεγονός αυτό έχει να κάνει με την ίδια την φύση της οικονομικής δραστηριοποίησης στο συγκεκριμένο κύκλωμα, καθώς η αξία της ακίνητης ιδιοκτησίας δεν μπορεί ποτέ να διαχωριστεί απόλυτα από την αξία των γειτονικών ιδιοκτησιών.

Επιπροσθέτως, ο ακρογωνιαίος λίθος των αναπτυξιακών προσαρτήσεων αφορά δημόσιους χώρους, όπως τα πεζοδρόμια, τα πάρκα, οι δρόμοι και οι πλατείες. Ο εξωραϊσμός με δημόσια χρηματοδότηση των δημόσιων χώρων χρησιμοποιείται για την αλματώδη εκκίνηση της ανάπτυξης των ιδιωτικής ιδιοκτησίας ακινήτων, εν μέρει επειδή οι βελτιώσεις στον δημόσιο χώρο συσχετίζονται με οφέλη στις αξίες της περιβάλλουσας ιδιωτικής ακίνητης περιουσίας. Υπό αυτή την έννοια, η ανάπτυξη της ιδιωτικής περιουσίας βασίζεται στην εκ νέου επένδυση στην δημόσια περιουσία. (Mitchell και Staeheli, 2006: 150)

Ο Don Mitchell και η Lynn A. Staeheli διερευνώντας τη σχέση δημόσιου – ιδιωτικού χώρου, χρησιμοποιούν την έννοια του «καθεστώτος ιδιοκτησίας» (property regime). Το καθεστώς ιδιοκτησίας είναι μια έννοια ευρύτερη της νομικής έννοιας της ιδιοκτησίας, καθώς πέρα από τις έννοιες της νομής, κατοχής, κυριότητας κτλ. της γης, συμπεριλαμβάνει τις πρακτικές, την ιδεολογία και τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται γύρω από την τυπική έννοια της ιδιοκτησίας. Η ιδιοκτησία με την έννοια της κυριότητας «*υφίσταται μέσα σε ένα καθεστώς πρακτικών, νόμων και νοημάτων που επίσημα και ανεπίσημα καθορίζουν την ακριβή φύση του νομικού δικαιώματος ιδιοκτησίας*» (Mitchell και Staeheli, 2006: 149) Τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιοκτησία συνδέονται στενά με τις πρακτικές αποκλεισμού. Ο ιδιοκτήτης ενός ιδιωτικού χώρου έχει το δικαίωμα να

αποκλείει όλους τους άλλους από αυτόν τον χώρο, ενώ αντίθετα δημόσιος είναι ο χώρος στον οποίο όλοι έχουν δικαίωμα να μην αποκλείονται. Στις δύο αυτές περιπτώσεις η κυριότητα και το καθεστώς ιδιοκτησίας ταυτίζονται. Όμως στην σύγχρονη πόλη – επιχείρηση διαπιστώνουμε την ανάδυση νέων πιο περίπλοκων μορφών ιδιοκτησίας, που παράγουν «ψευδο-δημόσιους» και «ψευδο-ιδιωτικούς» χώρους. (Mitchell και Staeheli, 2006: 152-153)

Ψευδο-δημόσιος είναι για παράδειγμα ο χώρος ενός σύγχρονου εμπορικού κέντρου στα προάστια, ενός πολυκαταστήματος ή ενός πολυχώρου αναψυχής. Πρόκειται για χώρους ιδιωτικής κυριότητας, που όμως αποκτούν πολλές από τις λειτουργίες και τα χαρακτηριστικά ενός δημόσιου χώρου. Όμως σε αντίθεση με έναν δημόσιο χώρο, η πολυμορφία των χρηστών και των δραστηριοτήτων επιβλέπεται και τυποποιείται μέσω του επιλεκτικού αποκλεισμού. Αποκλείονται όσοι δεν είναι σε θέση να καταναλώσουν, όσοι δηλαδή δεν ταυτοποιούνται σαν πελάτες, καθώς και όσες εκδηλώσεις δεν συνάδουν με τους σκοπούς της κατανάλωσης. Ο ψευδο-δημόσιος χώρος είναι ένα υβρίδιο:

χώροι «δημόσιας» χρήσης με πρωτόκολλα χρήσης που επιβάλλουν οι ιδιοκτήτες τους προς το συμφέρον τους. Το δημόσιο εδώ παύει να είναι το πεδίο της συνύπαρξης, της διαπραγμάτευσης ή του ανταγωνισμού και μετατρέπεται σε πεδίο εκδήλωσης μιας αναγνωρίσιμης και πιστοποιήσιμης συλλογικής ταυτότητας.
(Σταυρίδης)

Ψευδο-ιδιωτικός από την άλλη είναι ο χώρος ο οποίος σε ότι αφορά την τυπική κυριότητα ανήκει στο δημόσιο αλλά στον οποίο ιδιωτικά συμφέροντα μπορούν να επιβάλουν αποκλεισμούς. Ένας τέτοιος χώρος μπορεί να είναι το πεζοδρόμιο έξω από ένα πολυκατάστημα στο οποίο η ιδιωτική ασφάλεια του πολυκαταστήματος απαγορεύει την επαυτεία ή ένα δημόσιο πάρκο του οποίου την διαχείριση έχει αναλάβει ιδιωτική εταιρεία ή ημι-δημόσια σύμπραξη και αποκλείει τους άστεγους. Οι πρακτικές επιβολής των αποκλεισμών ποικίλουν και κυμαίνονται από την φυσική βία που μπορεί να ασκεί το προσωπικό μιας εταιρείας

σεκτιούριτι, μέχρι τον σχεδιασμό, όταν τα παγκάκια ενός πάρκου σχεδιάζονται με ενδιάμεσα μπράτσα για να μην μπορούν να τα χρησιμοποιούν για ύπνο οι άστεγοι. Στην περίπτωση αυτή παρατηρούμε ότι τυπική μορφή ιδιοκτησίας και καθεστώς ιδιοκτησίας αποκλίνουν. Ο Mitchell και η Staeheli εισηγούνται την θέση ότι οι ψευδο-ιδιωτικοί χώροι είναι απαραίτητοι για την ανάπτυξη και τον εξευγενισμό του κέντρου όταν ο κύριος λόγος συντήρησης και βελτίωσης του δημόσιου χώρου είναι οι διαδικασίες συσσώρευσης, αύξησης της αξίας της ιδιωτικής περιουσίας, ενώ όλοι οι άλλοι λόγοι μετατρέπονται σε μέσα εξυπηρέτησης αυτού του πρωταρχικού σκοπού. (Mitchell και Staeheli, 2006: 153)

3. Τυπολογικές προσεγγίσεις των σύγχρονων πόλεων

Αναμφισβήτητα η έννοια της σύγχρονης πόλης είναι σχηματική: κάθε πόλη είναι διαφορετική σήμερα και έχει και διαφορετική εξέλιξη και ιστορία. Μάλιστα μπορούμε να πούμε ότι οι σύγχρονες πόλεις διαφοροποιούνται όλο και πιο πολύ με κριτήριο τον ρόλο τους στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας, γεγονός που κάνει κάθε γενίκευση ακόμα πιο δύσκολη. Ο Mike Savage και ο Alan Warde σε μια πρώτη προσέγγιση διακρίνουν πέντε τύπους στις σύγχρονες πόλεις του κόσμου. Όπως σημειώνουν και οι ίδιοι, αυτή η τυπολογία δεν είναι ούτε πλήρης ούτε εξαντλητική: πολλά αστικά κέντρα διαθέτουν χαρακτηριστικά από παραπάνω από έναν τύπο. Οι πέντε τύποι αυτής της προσέγγισης είναι οι πόλεις του Τρίτου Κόσμου, οι πρώην βιομηχανικές πόλεις του ανεπτυγμένου κόσμου που βρίσκονται σε παρακμή λόγω του φαινομένου της αποβιομηχάνισης, οι λεγόμενες «νέες βιομηχανικές περιοχές», οι πόλεις του πρώην ανατολικού μπλοκ και οι παγκόσμιες πόλεις.

Στις πόλεις του Τρίτου Κόσμου παρά τις μεγάλες επιμέρους διαφορές, εντοπίζονται συνήθως δύο κοινά χαρακτηριστικά: η λεγόμενη «υπεραστικοποίηση» και μια έντονη δυαδικότητα, ένας κάθετος διαχωρισμός. Υπεραστικοποίηση είναι η τάση μία πόλη – συνήθως η πρωτεύουσα – να συγκεντρώνει ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού της χώρας, λόγω της συγκέντρωσης εκεί των εσωτερικών επενδύσεων κεφαλαίου, (Savage και Warde, 2005: 83) περίπτωση που μας θυμίζει έντονα την Αθήνα. Σε αντίθεση όμως με την ελληνική πρωτεύουσα, οι πόλεις του Τρίτου Κόσμου αντιμετωπίζουν μεγάλους και απόλυτους διαχωρισμούς π.χ. μεταξύ της επίσημης και της ανεπίσημης οικονομίας, της πόλης και της υπαίθρου ή μεταξύ κοινωνικών ομάδων.

Αυτή η δυαδική μορφή σχετίζεται, σε πολλές περιπτώσεις, με την αποικιοκρατική κληρονομιά του «αστικού πολιτισμικού διαχωρισμού» (urban apartheid) όπου οι αποικιοκράτες διοικητές ζούσαν σε ξεχωριστά μέρη της πόλης και ήταν υποκείμενοι σε

διαφορετική δικαιοδοσία από αυτήν στην οποία υπάγονταν οι γηγενείς κάτοικοι. (Savage και Warde, 2005: 83-84)

Χαρακτηριστική περίπτωση τέτοιας πόλης είναι το Γιοχάνεσμπουργκ της Νότιας Αφρικής, η πλέον ανεπτυγμένη οικονομικά πόλη της υποσαχάριας Αφρικής. Πρόκειται για μια πόλη πέντε εκατομμυρίων κατοίκων, με απόλυτο διαχωρισμό μεταξύ της κεντρικής περιοχής των επιχειρήσεων, των πλούσιων προαστίων των λευκών στο βορρά και των φτωχών προαστίων των μαύρων στο νότο, όπως το παγκοσμίως διάσημο Σοβέτο. Αυτή η μορφή της πόλης είναι αποτέλεσμα της διαχρονικής πολιτικής φυλετικού διαχωρισμού του απαρχαίντ που εφαρμόστηκε είτε με την μορφή της απαγόρευσης της εσωτερικής μετανάστευσης των μαύρων στις πόλεις και την υποχρεωτική διαμονή τους στα ελεγχόμενα ψευδο-κρατίδια που έστηνε το καθεστώς με την λογική των καταφυγίων της άγριας ζωής της φύσης, είτε με την δημιουργία πόλεων – δορυφόρων για τους μαύρους, είτε ακόμα και με την βίαιη εκδίωξη των μαύρων από τις πόλεις (Dawson, 2006: 126-128). Το αποτέλεσμα στην πόλη του Γιοχάνεσμπουργκ ήταν *«η τέλεια πραγματοποίηση εκείνης της μανιχαϊκής χωρικής μορφής που ο Franz Fanon περιγράφει σαν χαρακτηριστική της αποικιακής πόλης»*. (Dawson, 2006: 127)

Χαρακτηριστικός είναι ο τύπος της παλιάς βιομηχανικής πόλης του ανεπτυγμένου κόσμου, που χτυπήθηκε από την αποβιομηχάνιση και χαρακτηρίζεται από παρακμή και εγκατάλειψη, υψηλά επίπεδα ανεργίας, κακές συνθήκες στέγασης κ.τ.λ. Η Βρετανία έχει κάποια από τα πιο δραματικά παραδείγματα αυτής της κατηγορίας, όπως η Γλασκόβη ή το Λίβερπουλ. (Savage και Warde, 2005: 84) Οι πόλεις αυτές ακολούθησαν τελικά μια επιχειρηματική πολιτική αναζωογόνησης με βάση τον πολιτισμό, με λιγότερο ή περισσότερο επιτυχημένο τρόπο.

Εξχωριστός τύπος θεωρούνται οι πόλεις του πρώην ανατολικού μπλοκ, οι οποίες αναπτύσσονταν πιο αργά από τις αντίστοιχες δυτικές και υπήρξαν κατά κανόνα αντικείμενα περισσότερου σχεδιασμού και ζωνοποίησης. (Savage και Warde, 2005: 85)

Ο Savage και ο Warde διακρίνουν επίσης τον τύπο της λεγόμενης «νέας βιομηχανικής περιοχής». Σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι περιφέρειες αυτές αποτελούν ένα νέο τρόπο αστικής ανάπτυξης και δεν είναι οργανωμένες γύρω από έναν αστικό πυρήνα με μια ενδοχώρα προαστίων αλλά είναι πιο αραιοδομημένες και καλύπτουν μεγαλύτερη περιοχή. Προαστιακές κατοικίες και κεντρικές λειτουργίες διατάσσονται παράλληλα και στους κόμβους των μεγάλων δικτύων μεταφοράς και μετακινήσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του τύπου θεωρείται το Λος Άντζελες των ΗΠΑ. (Savage και Warde, 2005: 84-85)

Ίσως η πλέον ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι ο τύπος των παγκόσμιων πόλεων, με την έννοια ότι στο πλαίσιο της πόλης – επιχείρησης συνήθως θεωρούνται το αναπτυξιακό πρότυπο στο οποίο όλες οι υπόλοιπες πόλεις επιθυμούν να συγκλίνουν. Πρόκειται για τις πόλεις που αποτελούν τα κέντρα των διεθνών χρηματοοικονομικών υπηρεσιών και αποτελούν τους σημαντικότερους κόμβους κυκλοφορίας και πραγματοποίησης του πλούτου. Στις πόλεις αυτές εγκαθίστανται οι λειτουργίες διοίκησης, ελέγχου και διαχείρισης των μεγάλων διεθνούς εμβέλειας επιχειρήσεων, αυτές που η Massey ονομάζει «λειτουργίες ελέγχου» (control functions) (Savage και Warde, 2005: 84) και θεωρείται ότι αποτελούν κατά κάποιο τρόπο το μήλο της έριδας του ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων, καθώς κάθε πόλη – επιχείρηση αυτές ακριβώς τις λειτουργίες επιθυμεί να προσελκύσει εντός των διοικητικών της ορίων. Οι πόλεις αυτές συνήθως διαθέτουν συμπαγείς πυρήνες που εξειδικεύονται στις διεθνείς χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και διαθέτουν εκτός από μια επίλεκτη ομάδα εξειδικευμένων εργαζόμενων στις εν λόγω υπηρεσίες και ένα πλήθος χαμηλόμισθων εργαζόμενων σε υπηρεσίες υποστήριξης.

Μπορούμε να πούμε ότι η πλέον ολοκληρωμένη περιγραφή των πόλεων αυτού του τύπου βρίσκεται στο έργο της Saskia Sassen. Η Sassen διατυπώνει αφετηριακά το εύλογο ερώτημα γιατί οι «λειτουργίες ελέγχου» ή «επιτελικές λειτουργίες» των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων και οργανισμών συγκεντρώνονται χωρικά στα κέντρα των παγκόσμιων πόλεων, όπου εκτός των άλλων αντιμετωπίζουν και

υψηλότερο κόστος εγκατάστασης, ενώ οι σύγχρονες τεχνολογίες στους τομείς της πληροφορικής και των επικοινωνιών υποτίθεται ότι τις απαλλάσσουν από την ανάγκη συγκεκριμένης χωροθέτησης. Η απάντηση που δίνει έχει να κάνει με το γεγονός ότι όσο περισσότερο παγκοσμιοποιούνται οι εταιρείες, τόσο αυξάνεται και η πολυπλοκότητα του ελέγχου και της διαχείρισής τους. Συνεπώς κάποιες από αυτές τις λειτουργίες καθίστανται τόσο εξειδικευμένες και περίπλοκες, ώστε οι επιχειρήσεις έχουν συμφέρον να τις προμηθεύονται τρόπον τινά υπερβολικά από ανεξάρτητους εξειδικευμένους πάροχους, παρά να συντηρούν και να αναπτύσσουν τα αντίστοιχα τμήματα στο εσωτερικό τους.

Αυτό έχει οδηγήσει στη δημιουργία του αποκαλούμενου «συγκροτήματος εταιρικών υπηρεσιών», το οποίο απαρτίζεται από ένα δίκτυο εταιριών που παρέχουν υπηρεσίες υποστήριξης σε χρηματοοικονομικά, νομικά, λογιστικά, διαφημιστικά και άλλα θέματα και οι οποίες διαχειρίζονται τις δυσκολίες που προκύπτουν από την δραστηριοποίηση σε περισσότερα από ένα εθνικά νομοθετικά πλαίσια, λογιστικά συστήματα, διαφημιστικές κουλτούρες κ.τ.λ. και μάλιστα σε συνθήκες ταχύτατης παραγωγής καινοτομιών σε όλους αυτούς τους τομείς. (Sassen, 2003: 47-48)

Καθώς τα σημαντικότερα και πιο εξειδικευμένα «συγκροτήματα εταιρικών υπηρεσιών» βρίσκονται στα κέντρα των παγκόσμιων πόλεων, ή χωροθέτηση των επιτελικών λειτουργιών των μεγάλων πολυεθνικών γίνεται κατά κανόνα στην καρδιά των διεθνών επιχειρηματικών κέντρων των παγκόσμιων πόλεων, παρά το υψηλό κόστος μιας τέτοιας επιλογής.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρατήρηση ότι στις παγκόσμιες πόλεις δεν συναντάμε μόνο τους υψηλόμισθους εξειδικευμένους εργαζόμενους που βρίσκονται στην ελίτ που διαχειρίζεται τις λειτουργίες ελέγχου των μεγάλων πολυεθνικών αλλά και το πλήθος των χαμηλόμισθων και επισφαλώς εργαζόμενων που εργάζονται σε όλες αυτές τις υπηρεσίες του χαμηλού τριτογενούς τομέα της οικονομίας που είναι απαραίτητες για την λειτουργία του υψηλού τριτογενούς των επιτελικών λειτουργιών.

Οι «σύγχρονοι τομείς της νέας οικονομίας» δεν δημιουργούν μεγάλο αριθμό θέσεων εργασίας, γιατί χαρακτηρίζονται από υψηλότερη ένταση κεφαλαίου και γνώσης και ήδη παρουσιάζουν τάσεις μείωσης μετά τα κύματα ιδιωτικοποιήσεων. Όμως και αυτές είναι εσωτερικά έντονα διαφοροποιημένες ως προς τις αμοιβές, τη σταθερότητα, τις συνθήκες εργασίας και την ασφάλιση. Οι θέσεις εργασίας που αναπτύσσονται ταχύτερα είναι οι χαμηλής ειδίκευσης βοηθητικές προς τις υπηρεσίες και τα γραφεία: οι επιχειρήσεις καθαρισμού κτιρίων, φύλαξης και ασφάλειας επαγγελματικών χώρων (εταιρείες security), οι επιχειρήσεις εστίασης (catering) και οι επιχειρήσεις ταχυμεταφορών (courier). Στις επιχειρήσεις αυτές εργάζονται με χαμηλές αμοιβές και παρατεταμένα ωράρια κυρίως νέοι, γυναίκες και συνταξιούχοι (στα catering), οι οποίοι, λόγω της περιοδικότητας της εργασίας, συχνά δεν εξασφαλίζουν δικαιώματα ασφάλισης και συνταξιοδότησης. (Σταθάκης και Χατζημιχάλης, 2004: 43)

Επομένως η ευημερία που υπόσχεται η απόκτηση «διεθνούς ρόλου» εκ μέρους μιας πόλης δεν αφορά όλους τους κατοίκους της. Αντίθετα οι διαδικασίες «διεθνοποίησης» μιας πόλης συνοδεύονται από κοινωνική και γεωγραφική πόλωση. Σύμφωνα με την Sassen η ανάπτυξη των χαμηλόμισθων εργασιών στις υπηρεσίες και γενικότερα η παράλληλη άνοδος της άτυπης οικονομίας στις παγκόσμιες πόλεις δεν εξηγείται ικανοποιητικά ούτε ως αδυναμία ρύθμισης και ελέγχου από την πλευρά του κράτους, ούτε ως διαδικασία που φέρνουν στο κέντρο οι μετανάστες από τις χώρες της περιφέρειας. Αντίθετα εξηγείται ως ενδογενές χαρακτηριστικό του σύγχρονου ανεπτυγμένου καπιταλισμού: «*οι νέες μορφές άτυπης εργασίας είναι το χαμηλού κόστους ισοδύναμο της πιο επίσημης απορύθμισης που λαμβάνει χώρα στους τομείς της οικονομίας και των τηλεπικοινωνιών στο όνομα της ελαστικότητας και της καινοτομίας*» (Sassen, 2006: 43)

Μια σειρά από μηχανισμοί οδηγούν στην διόγκωση της άτυπης οικονομίας και της «μαύρης», ανασφάλιστης εργασίας. Για παράδειγμα

πρόκειται για μια στρατηγική επιβίωσης εκ μέρους των μικρών επιχειρήσεων με τα χαμηλά περιθώρια κέρδους και κρίσιμο τον παράγοντα του κόστους της εργασίας, να περνάνε μέρος ή και το σύνολο των δραστηριοτήτων τους στην σφαίρα της άτυπης οικονομίας. Είτε έχουν να αντιμετωπίσουν την εκτόπιση από τις μεγάλες εταιρείες (Sassen, 2006: 44), είτε αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό από τις χαμηλού κόστους εισαγωγές (Sassen, 2006: 45) οι επιχειρήσεις αυτές, για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες των οποίων υπάρχει ζήτηση, επιτυγχάνουν με αυτόν τον τρόπο να μειώνουν τα κόστη τους. Η διαδικασία αυτή στις παγκόσμιες πόλεις βαδίζει παράλληλα με την ανάπτυξη των επίσημων, διεθνούς σημασίας επιτελικών λειτουργιών, των πολυκαταστημάτων, των μεγάλων εμπορικών κέντρων, των πολυχώρων και των καλύτερα αμειβόμενων τυπικών θέσεων εργασίας που δημιουργούν.

Αυτή η τάση επιβεβαιώνεται από μια ποικιλία δεδομένων που δείχνουν ότι για παράδειγμα κάθε αύξηση κατά μία εκατοστιαία μονάδα στις θέσεις εργασίας στον τομέα των λιανικών πωλήσεων, αυξάνει κατά 0,8% τις θέσεις εργασίας με αποδοχές κάτω από το όριο της φτώχειας στις μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές του βορρά.
(Sassen, 2006: 46)

Τέλος, σε ότι αφορά το κεφάλαιο των τυπολογικών προσεγγίσεων των σύγχρονων πόλεων, αξίζει να γίνει μία αναφορά στην εντελώς διαφορετική ιστορία της εξέλιξης τους στον ανεπτυγμένο κόσμο κατά τη διάρκεια της προηγούμενης ιστορικής περιόδου της αναδιανομής. Ο τρόπος με τον οποίο επιχειρήθηκε να απαντηθεί το ζήτημα της κατοικίας στις διάφορες περιοχές διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό την σύγχρονη τυπολογία των πόλεων. Είναι για παράδειγμα γνωστός ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο απαντήθηκε το ερώτημα από τις βρετανικές νέες πόλεις ή τα γαλλικά Grands Ensembles κατά τη διάρκεια της περιόδου της ανοικοδόμησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Θεωρούμε επίσης γνωστή την ελληνική περίπτωση που

βασίστηκε στο σύστημα της αυθαίρετης δόμησης – αντιπαροχής.

Λιγότερο γνωστή είναι η αμερικάνικη περίπτωση.

Η κατεύθυνση που θα δίνονταν στις ΗΠΑ υπήρξε διακύβευμα καθώς ήδη από την δεκαετία του '30 υπήρξαν αξιοσημείωτες προτάσεις κοινωνικής κατοικίας. Τελικά επικράτησαν τα ισχυρά λόμπι των μεσιτών και των κατασκευαστών τα οποία επέβαλαν μια νομοθεσία έμμεσων αλλά υψηλών επιδοτήσεων για την δημιουργία μεγάλων ιδιωτικών αναπτύξεων προαστιακής κατοικίας. (Hayden, 2006: 37) Ήδη από τη δεκαετία του '40 και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου – ο οποίος πάντως συνέβαινε μακριά από το αμερικάνικο έδαφος – μια σειρά από κρατικά νομοθετικά μέτρα που συμπεριλάμβαναν ασφάλειες και φοροελαφρύνσεις διευκόλυναν τις υποθήκες για την αγορά κατοικίας που κατασκευάζονταν μαζικά στα προάστια πέρα από τα όρια των πόλεων από ιδιώτες κατασκευαστές. Οι κατασκευαστές με τη σειρά τους φρόντιζαν να εκμεταλλεύονται όσο περισσότερο τους επέτρεπε η νομοθεσία την γη που είχαν στην κατοχή τους για την ανάπτυξη οικοδομικών δραστηριοτήτων, δίνοντας μικρή σημασία σε υποδομές, δημόσιους χώρους και γενικότερες εξυπηρετήσεις. Η έλλειψη εξυπηρετήσεων στα προάστια αντισταθμίστηκε από ένα εκτεταμένο πρόγραμμα κατασκευής - από τους ίδιους πάνω – κάτω ιδιώτες κατασκευαστές – διαπολιτειακών αυτοκινητοδρόμων που επέτρεπαν τις μετακινήσεις και τις μεταφορές από τα προάστια στα κέντρα. Η διαδικασία αυτή έλαβε χώρα τη δεκαετία του '60 και οι κατασκευαστές των αυτοκινητόδρομων επιδοτήθηκαν από τον φόρο επί της τιμής της βενζίνης. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε αντίθεση με τους αυτοκινητόδρομους, τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς εξαιρέθηκαν αυτών των επιδοτήσεων. Τέλος από την δεκαετία του '60 μέχρι και την δεκαετία του '80 μια σειρά από μειώσεις φόρων με δηλωμένο στόχο την επιτάχυνση της απόσβεσης των επενδύσεων στον τομέα του real estate επιδότησαν την κατασκευή μεγάλων εμπορικών κέντρων και γραφειακών χώρων στους κόμβους αυτών των διαπολιτειακών αυτοκινητοδρόμων. (Hayden, 2006: 35-36)

Δεδομένης αυτής της τυπολογίας ανάπτυξης που έλαβε χώρα στις ΗΠΑ δεν είναι περίεργη η έλλειψη πραγματικών δημόσιων χώρων στην αμερικάνικη πόλη.

Αυτό που περιγράφεται εδώ είναι η ιστορία των πολιτικών της ομοσπονδιακής κυβέρνησης που είχαν σαν στόχο την αναζωογόνηση των μεσιτικών επιχειρήσεων και του κατασκευαστικού τομέα της οικονομίας, πολιτικές οι οποίες εγγυήθηκαν στους μεγάλους ιδιώτες επενδυτές μια αφθονία διαδοχικών επιδοτήσεων χωρίς κίνητρα για την κατασκευή καλοσχεδιασμένων περιοχών κατοικίας, μεταφορών και δημόσιων χώρων. Για να καταλάβουν γιατί οι δημόσιοι χώροι λείπουν, οι αμερικάνοι θα πρέπει να θυμηθούν ότι μετά το 1945, το μεγαλύτερο μέρος του δομημένου περιβάλλοντος ουδέποτε προγραμματίστηκε ή σχεδιάστηκε – απλά σχηματίστηκε από τα προγράμματα που το παλαιό Υπουργείο Εμπορίου κατέστρωσε με την βοήθεια των δραστηριοποιούμενων στο real estate επιχειρηματιών. (Hayden, 2006: 46)

4. Μορφές διαχείρισης της πόλης - επιχείρησης

Αναμφισβήτητα υπάρχουν διαφορές στους τρόπους με τους οποίους οι σύγχρονες πόλεις επιλέγουν να διαχειριστούν τις επιμέρους πολιτικές υπό την γενική στρατηγική της πόλης – επιχείρησης. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πολιτικές κατασκευής υποδομών, εμπορικών κέντρων και γραφειακών χώρων για την προσέλκυση επενδύσεων και χωροθετήσεων επιτελικών λειτουργιών, γρήγορα αντικαταστάθηκαν από πολιτιστικές πολιτικές, κατασκευή μεγάλων πολιτιστικών κέντρων και διοργάνωση θεαματικών πολιτιστικών γεγονότων, με τον ίδιο σκοπό. Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσαν να επιλεγούν πολλά κριτήρια ταξινόμησης των πολιτικών αυτών, από το μέγεθος των επενδυτικών κεφαλαίων τα οποία κάθε πόλη επιχειρεί να προσελκύσει μέχρι το αν η επιχειρούμενη ανάπτυξη εστιάζει στο κέντρο ή στην περιφέρεια της πόλης, στην προσέλκυση κατοίκων, τουριστών ή επενδυτών. Παρακάτω επιλέγουμε να εστιάσουμε περισσότερο στο κριτήριο του κατά πόσο επιδιώκεται και τελικά επιτυγχάνεται τα οφέλη της ανάπτυξης να αφορούν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού με έμφαση στα πιο αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Αυτό στην περίπτωση των πολιτιστικών πολιτικών θα μπορούσε π.χ. να συνεπάγεται σαν κριτήριο ταξινόμησης το κατά πόσο όλες οι κοινωνικές ομάδες και δη οι πιο αδύναμες αναμένεται να αποκτήσουν πρόσβαση στις νέες πολιτιστικές δραστηριότητες και στα σχεδιαζόμενα πολιτιστικά προϊόντα. Για παράδειγμα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80

η δεξιά στροφή της πολιτικής ζωής στις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες και οι αυξανόμενες πιέσεις στους οικονομικούς πόρους της τοπικής αυτοδιοίκησης συνέβαλαν στην άμβλυση της έμφασης που δίνονταν προηγουμένως στη σημασία της πρόσβασης στον πολιτισμό, ειδικά των μειονεκτουσών ομάδων.(Bianchini και Parkinson, 1994: 18)

Παρόλα αυτά υπάρχουν παραδείγματα πολιτιστικών πολιτικών, όπως π.χ. αυτές που ασκήθηκαν στην Μπολόνια και στο Αμβούργο, που συμπεριλάμβαναν μια συνειδητή προσπάθεια αποκέντρωσης των πολιτιστικών δραστηριοτήτων στις συνοικίες. (Bianchini και Parkinson, 1994: 195)

Τα πλέον συνηθισμένα επιχειρήματα υπεράσπισης των στρατηγικών της πόλης – επιχείρησης έχουν μια παλιά - παλαιότερη του νεοφιλελευθερισμού – κεντρική ιδέα, την επιδίωξη συνολικής ανόδου του βιοτικού επιπέδου μέσω της «διάχυσης προς τα κάτω των οικονομικών ωφελημάτων» (trickle down effect). Σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη οι επενδύσεις κεφαλαίου δημιουργούν θέσεις εργασίας και εισοδήματα για τους κατοίκους μιας χώρας (μιας πόλης), γεγονός που συνεπάγεται την άνοδο της συνολικής ζήτησης και κατά συνέπεια μεγαλύτερη παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών, άρα άνοδο της οικονομίας και του βιοτικού επιπέδου συνολικά. Βέβαια το είδος των θέσεων εργασίας που δημιουργούνται είναι ένα μεγάλο ζητούμενο, καθώς οι σύγχρονες στρατηγικές της πόλης – επιχείρησης τείνουν πολύ συχνά να παράγουν κυρίως μη εξειδικευμένες, χαμηλά αμειβόμενες και συχνά μερικής απασχόλησης επισφαλείς θέσεις εργασίας. Για τον Bianchini και τον Parkinson οι πόλεις θα μπορούσαν να αποφύγουν αυτό το πρόβλημα αν υιοθετούσαν μια πολιτιστική πολιτική προσανατολισμένη περισσότερο στην παραγωγή και λιγότερο στην κατανάλωση πολιτιστικών προϊόντων και υπηρεσιών. (Bianchini και Parkinson, 1994: 196-197).

Από την άλλη μέσω της «διάχυσης προς τα κάτω των οικονομικών ωφελημάτων» παράγεται μεγαλύτερο πλεόνασμα προς φορολόγηση και συνεπώς περισσότερα κονδύλια για τις ανάγκες των πιο αδύναμων κοινωνικών στρωμάτων. Στην πράξη παραμένει πάντοτε ζητούμενο τι ποσοστό ωφελημάτων διαχέεται προς τα κάτω, αν διαχέεται καθόλου τελικά και πόσοι είναι σε θέση να επωφεληθούν από αυτό. Για παράδειγμα σύμφωνα με τον Bianchini και τον Parkinson

οι άμεσες επιπτώσεις των πολιτιστικών πολιτικών της δεκαετίας του 1980 στη δημιουργία απασχόλησης και πλούτου ήταν σχετικά μέτριες, σε σύγκριση με το ρόλο του πολιτισμού στη δημιουργία θετικών εικόνων για τις πόλεις, την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας, την προσέλκυση επενδύσεων και την ενίσχυση της ανταγωνιστικής θέσης των πόλεων.(Bianchini και Parkinson, 1994: 18)

Γενικότερα είναι ένα ερώτημα και το κατά πόσο τα ωφελήματα πραγματικά διαχέονται προς τα κάτω και το κατά πόσο οι δραστηριότητες της «νέας οικονομίας» διαχέουν μόνο θετικά αποτελέσματα.

Δεν αποδεικνύεται η συσχέτιση διεθνούς ρόλου και αναπτυξιακής δυναμικής, αλλά οι δημοσιεύσεις περιορίζονται σε γενικόλογες υποθέσεις περί «θετικών αποτελεσμάτων», επαναφέροντας στη μνήμη τα γνωστά λάθη του παρελθόντος, όπως π.χ. με τις επενδύσεις στις καθυστερημένες περιοχές και την «αυτόματη» επίλυση όλων των τοπικών προβλημάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο ευρύτερο Λονδίνο μόνο το 29% της απασχόλησης έχει άμεση ή έμμεση σχέση με τις διεθνείς / παγκόσμιες δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκεί. (Σταθάκης και Χατζημιχάλης, 2004: 30)

Στο πλαίσιο έρευνας για τις πολιτιστικές πολιτικές των αμερικάνικων πόλεων, η Αναστασία Λουκαΐτου – Σιδέρη διακρίνει τρία διαφορετικά μοντέλα πολιτιστικής στρατηγικής: την «επιχειρηματική πόλη», την «δημιουργική πόλη» και την «προοδευτική πόλη». Η επιχειρηματική πόλη δίνει προτεραιότητα στους στόχους που έχουν να κάνουν με την οικονομική ανάπτυξη σε βάρος άλλων πιο κοινωνικών στόχων, επικεντρώνοντας τις αναπτυξιακές προσπάθειες στην ανέγερση μεγάλων πολιτιστικών εγκαταστάσεων σχεδιασμένων από γνωστούς αρχιτέκτονες και την ανάληψη και διοργάνωση μεγάλων θεαματικών διοργανώσεων. Άμεσος στόχος είναι η προσέλκυση μεγάλων ονομάτων της τέχνης και εύπορων θεατών και η βοήθεια στο marketing της πόλης και απώτερος σκοπός η ανάδειξη της πόλης σε πόλη διεθνούς επιπέδου ή παγκόσμια πόλη με την προσέλκυση μεγάλων πολυεθνικών

επιχειρήσεων που θα εγκαταστήσουν τα κεντρικά τους γραφεία. Στις επιπτώσεις αυτών των επιλογών συμπεριλαμβάνεται η δημιουργία πολιτιστικών τοπίων προσυτών και οικειοποιήσιμων μόνο από εύπορους κατοίκους και τουρίστες και το μεγάλο κόστος κατασκευής αυτών των πολιτιστικών κέντρων τα οποία έμμεσα επιδοτούνται από τους φορολογούμενους, ενώ συχνά η στρατηγική αυτή δεν φέρνει καν την υποσχόμενη οικονομική ανάπτυξη. (Λουκαΐτου – Σιδέρη, 2006: 54-56)

Η λεγόμενη «δημιουργική» πόλη, σε αντίθεση με την επιχειρηματική που επικεντρώνει τις αναπτυξιακές της προσπάθειες στην ανέγερση μεγάλων κεντρικών πολιτιστικών εγκαταστάσεων, επιδιώκει την δημιουργία μικρότερων πολιτιστικών εγκαταστάσεων (μουσικά καφενεία, θέατρα γειτονιάς, μπουάτ και μπαρ) σε γειτονιές που επιδιώκεται η «αναβάθμισή» τους μέσω της προσέλκυσης κατοίκων από την λεγόμενη «δημιουργική τάξη». Πρόκειται για *«κοινωνικά και επαγγελματικά στρώματα με υψηλή μόρφωση (προγραμματιστές, αρχιτέκτονες, καλλιτέχνες, συγγραφείς κ.τ.λ.) που πιστεύεται πως έχουν τη δυνατότητα να ενισχύσουν τη νέα οικονομία προς όφελος της πόλης.»* (Λουκαΐτου – Σιδέρη, 2006: 56) Πρόκειται επί της ουσίας για την στρατηγική του εξευγενισμού (gentrification), δηλαδή της αναβάθμισης – κάθαρσης συνήθως κεντρικών περιοχών της πόλης, με στόχο την προσέλκυση της πολιτιστικά φιλελεύθερης μερίδας της μεσαίας και ανώτερης τάξης. Στις επιπτώσεις αυτής της πολιτικής εντάσσεται *η δημιουργία ενός κλίματος κατάλληλου και αρεστού για την έμπνευση της δημιουργικής τάξης και όχι για το ευρύτερο κοινό. Επιπρόσθετα, αυτό το μοντέλο μπορεί να οδηγήσει σε άνοδο της αξίας γης και των ενοικίων στις γειτονιές που μετατρέπονται σε πολιτιστικές περιοχές με αποτέλεσμα τον παράλληλο εκτοπισμό των κατοίκων τους.* (Λουκαΐτου – Σιδέρη, 2006: 56)

Θεωρούμε το μοντέλο της «δημιουργικής πόλης» επί της ουσίας παραλλαγή του μοντέλου της επιχειρηματικής πόλης με κριτήριο το γεγονός ότι οι πολιτικές των και των δύο αυτών μοντέλων απευθύνονται στα μεσαία και ανώτερα εισοδήματα και όχι στο σύνολο του πληθυσμού

της πόλης και δη στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Η εκτόπιση των παλιών κατοίκων των ιστορικών κέντρων με την εισροή λιγότερο ή περισσότερο εύπορων κατοίκων και επαγγελματιών, η πολιτιστική τυποποίηση, η κοινοτυπία του διεθνούς στυλ της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, η εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου και η εισαγωγή νέων μορφών αστυνόμευσης που επιχειρούν να απαλλάξουν τις περιοχές των εμπορικών – πολιτιστικών καταστημάτων από τους ανεπιθύμητους, συχνά συγκαταλέγονται στις κοινές επιπτώσεις των δύο μοντέλων.

Αντίθετα στην περίπτωση της προοδευτικής πόλης κεντρικός στόχος των ασκούμενων πολιτικών είναι η μείωση των ανισοτήτων μεταξύ των διάφορων γειτονιών. Οι προοδευτικές πολιτικές συνίστανται συνήθως σε προγράμματα κατασκευής προσιτής κατοικίας, στην βελτίωση των δημόσιων συγκοινωνιών, στην αύξηση των φορολογικών επιβαρύνσεων στους μεγαλύτερους συντελεστές δόμησης και στην χωροθέτηση πολιτιστικών κέντρων στις υποβαθμισμένες γειτονιές. (Λουκαΐτου – Σιδέρη, 2006: 57-58) Η έρευνα δείχνει την περιθωριοποίηση των πιο προοδευτικών στρατηγικών στις πόλεις των ΗΠΑ. Αυτό ερμηνεύεται από το γεγονός ότι

σε μια καπιταλιστική οικονομία όπως η αμερικάνικη, ο ιδιωτικός τομέας έχει το πάνω χέρι σε αποφάσεις ανάπτυξης του κέντρου ή των γειτονιών της πόλης. Οι πολεοδομικού χαρακτήρα αντισταθμιστικές απαιτήσεις των προοδευτικών πολιτιστικών στρατηγικών από τον ιδιωτικό τομέα (κυρίως από κατασκευαστικές εταιρείες) να συνεισφέρουν γη και χρήματα για πολιτιστικές εγκαταστάσεις, χώρους πρασίνου κ.τ.λ., δεν έχουν τύχει μεγάλης επιτυχίας, καθώς οι εταιρείες συχνά απειλούν ότι θα επενδύσουν τα κεφάλαιά τους για την ανέγερση κτιρίων σε άλλες πόλεις που δεν έχουν τέτοιες απαιτήσεις. Έτσι, αναγκαστικά οι πόλεις υιοθετούν προοδευτικές στρατηγικές μόνο αν εκτιμηθεί ότι οι συγκεκριμένες πολιτικές θα φέρουν επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα. (Λουκαΐτου – Σιδέρη, 2006: 58)

Κάθε γενίκευση κρύβει μια απλοποίηση και για να κρίνει κανείς τη διαχείριση αυτών των στρατηγικών θα πρέπει να εξετάσει το συγκεκριμένο μίγμα πολιτικής που ασκείται σε κάθε πόλη, όπου πολιτικές από διαφορετικά μοντέλα μπορεί κάλλιστα να συνυπάρχουν. Παρόλα αυτά μπορούμε να πούμε ότι τα περιθώρια για μια προοδευτική πολιτική σε αντίθετη κατεύθυνση από τις τακτικές της πόλης – επιχείρησης είναι στενά.

5. Επιπτώσεις

Ανακεφαλαιώνοντας μπορούμε να πούμε ότι η πόλη – επιχείρηση, επιδιώκοντας να παίξει διεθνή ρόλο, προχωράει στην πραγματοποίηση μεγάλων έργων σε συγκεκριμένα τμήματα της πόλης. Τα τμήματα αυτά αναβαθμίζονται και γίνονται η βιτρίνα της πόλης στην προσπάθειά της να προσελκύσει επενδύσεις, προσοδοφόρες δραστηριότητες, νέους κατοίκους και επισκέπτες. *«Όμως η επιλεκτική εστίαση σε περιοχές της πόλης που προσφέρονται για τέτοιες παρεμβάσεις αντικαθιστά σταδιακά την πολιτική γενικής ρύθμισης που ήταν συναρτημένη με το κράτος πρόνοιας και τις λειτουργίες του.»* (Βαΐτου κ.ά., 2004: 17) Πρόκειται για το πέρασμα από τον παλαιότερο καθολικό πολεοδομικό σχεδιασμό (planning) που παρά τα προβλήματα που έχουν πολλές φορές επισημανθεί αντιλαμβάνονταν την πόλη σαν κοινωνικό αγαθό, στις επιλεκτικές παρεμβάσεις (project) που κινούνται σε μια επιχειρηματική λογική εξοικονόμησης πόρων και δημιουργίας οικονομιών κλίμακας. Επίσης *«η επιλεκτική εστίαση σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης είναι ταυτόχρονα και εστίαση σε κοινωνικές ομάδες οι οποίες μπορούν να επωφεληθούν από την κατεύθυνση των επενδύσεων ή και να συμμετάσχουν στα οφέλη των νέων αναπτύξεων.»* (Βαΐτου κ.ά., 2004: 17)

Οι περιοχές που δεν αναζωογονούνται συχνά υποβαθμίζονται, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η κοινωνική πόλωση, οι νησίδες πλούτου και φτώχειας στο εσωτερικό των σύγχρονων πόλεων να αποκτούν όλο και πιο έντονα όρια, τμήματα του πληθυσμού και της πόλης να περιθωριοποιούνται κοινωνικά και γεωγραφικά.

Η διεθνοποίηση συνοδεύεται από σημαντικές αλλαγές σε προτεραιότητες που αποσιωπούνται, από τις περικοπές στις δημόσιες

χρηματοδοτήσεις κοινωνικών υποδομών μέχρι τις αναπροσαρμογές των προγραμμάτων με κύριους άξονες το «place marketing» και τα καταναλωτικά πρότυπα των elites. Η πόλη χάνει σιγά – σιγά τον δημόσιο και κοινωνικό της χαρακτήρα και γίνεται μια επιχειρηματική και αποσπασματική πόλη (Σταθάκης και Χατζημιχάλης, 2004: 42)

Η κοινωνική αυτή πόλωση τείνει να οδηγήσει την πόλη στην αρνητική ουτοπία μιας «πόλης των θυλάκων» (Σταυρίδης: 1-2), όπου περιοχές που αντιπροσωπεύουν κέντρα συσσώρευσης ισχύος, κέντρα κατανάλωσης και τις περιοχές κατοικίας των ανώτερων τάξεων αποκóπτονται από την υπόλοιπη πόλη και συγκροτούν θύλακες αυξημένου ελέγχου και προσδιορισμένων ρυθμών λειτουργίας, σε αντίθεση με τον αστικό χώρο που μένει έξω από τους θύλακες και αποτελούν ένα χαστικό και απρόβλεπτο περιβάλλον που *«ορίζεται με επεμβάσεις ρύθμισης και προσδιορισμού που ελέγχουν δειγματοληπτικά το επίπεδο της υπαγωγής του στο κοινωνικό καθεστώς.»* (Σταυρίδης: 2)

Τέλος, πέρα από τα ερωτήματα περί του κατά πόσο έχει θετικά αποτελέσματα και για ποιους η προσπάθεια της πόλης – επιχείρησης να τοποθετηθεί στον χάρτη του παγκόσμιου ανταγωνιστικού τοπίου, υφίσταται και το ερώτημα του κατά πόσο αυτό είναι εφικτό σε όλες τις περιπτώσεις και το αν αυτό είναι μια ρεαλιστική στρατηγική για όλες τις πόλεις. Ο Σταθάκης και ο Χατζημιχάλης διαπιστώνουν εδώ μια τάση «νεοφιλελεύθερου βολонταρισμού» στην σχετική φιλολογία περί διεθνοποίησης. Ο ρόλος των εθνικών κρατών που αποτελούν τις ενδοχώρες των πόλεων και ο παγκόσμιος καταμερισμός εργασίας τείνουν να αγνοούνται τελείως και να εξετάζονται οι δυνατότητες π.χ. της Νέας Υόρκης, της Βαρκελώνης και της Αθήνας να προσελκύουν τις έδρες διεθνούς εμβέλειας επιχειρήσεων και οργανισμών σαν να μην έχει σημασία ότι η Νέα Υόρκη είναι πόλη των ΗΠΑ και η Αθήνα πόλη της Ελλάδας, σαν να αρκούσε *«μια πόλη να προσελκύσει τώρα τις δραστηριότητες της νέας οικονομίας για να καταστεί διεθνής»* (Σταθάκης και Χατζημιχάλης, 2004: 30)

Βιβλιογραφία:

- Bianchini F. και Parkinson M. (1994) **Πολιτιστική πολιτική και αναζωογόνηση των πόλεων – Η εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης.** Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης
- Dowson A. (2006) “Geography of Fear: Crime and the Transformation of Public Space in Post-apartheid South Africa” στο Low S. και Smith N. (επιμ.) **The Politics of Public Space.** Νέα Υόρκη και Λονδίνο: Routledge, σσ. 123-142
- Hayden D. (2006) “Building the American Way: Public Subsidy, Private Space” στο Low S. και Smith N. (επιμ.) **The Politics of Public Space.** Νέα Υόρκη και Λονδίνο: Routledge, σσ. 35-48
- Harvey D. (2007) **Νεοφιλελευθερισμός – Ιστορία και παρόν.** Αθήνα: Καστανιώτη
- Mitchell D. και Staeheli L.A. (2006) “Clean and Safe? Property Redevelopment, Public Space, and Homelessness in Downtown San Diego” στο Low S. και Smith N. (επιμ.) **The Politics of Public Space.** Νέα Υόρκη και Λονδίνο: Routledge, σσ. 143-175
- Sassen S. (2003) **Χωρίς έλεγχο: Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.** Αθήνα: Μεταίχμιο
- Sassen S. (2006) “Why Cities Matter” στο La Biennale di Venezia, **Cities Architecture and Society.** Νέα Υόρκη: Rizzoli, σσ. 27-51
- Savage M. και Warde A. (2005) **Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα.** Αθήνα: Παπαζήση

- Βαΐου Ντ., Μαντουβάλου Μ. και Μαυρίδου .(2004) «Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης», **Γεωγραφίες**, Νο7, σσ. 13-25
- Λουκαΐτου - Σιδέρη Α. (2006) «Πολιτιστικά τοπία και πολιτιστικές στρατηγικές: η αμερικάνικη εμπειρία», στο Μπεριάτος Η. και Γοσποδίνη Α. (επιμ.) **Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη**. Αθήνα: Κριτική
- Σταθάκης Γ. και Χατζημιχάλης Κ. (2004) «Αθήνα διεθνής πόλη: από την επιθυμία των ολίγων στην πραγματικότητα των πολλών», **Γεωγραφίες**, Νο7, σσ. 26-47
- Σταυρίδης Στ. **Η σύγχρονη πόλη και η «κατάσταση έκτακτης ανάγκης»**.

